

Bijzondere post

Door Daan Koelewijn

Aflevering 52

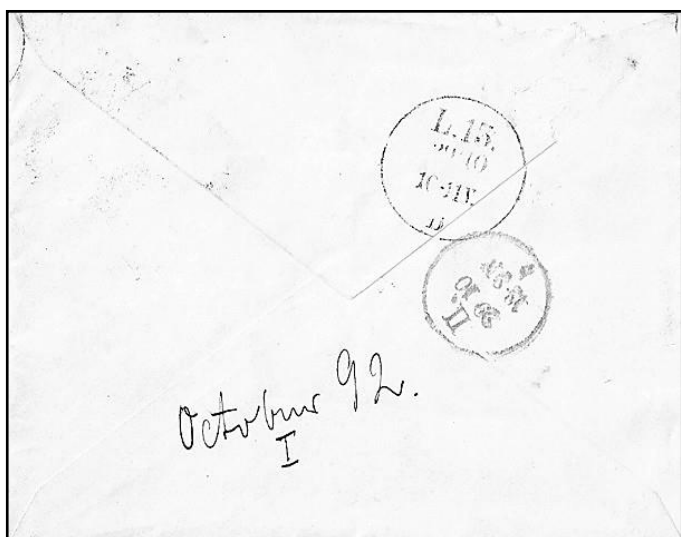
TREINPOST EN TRAMPOST

TREINPOST

Treinpostdiensten zijn officiële diensten voor het verzenden en verwerken van post in treinen. Dikwijls was het ook mogelijk om brieven aan stationsloketten af te geven, die dan door de treinen die op dat station stopten, werden meegenomen. Het postkantoorje aan boord van een treinstel was ondergebracht in een apart postrijtuig. De conducteur die daar de scepter zwaaide, werd in het verleden aangeduid als de *conducteur der brievenmalen*.

Voor- en achterkant van een treinpostbrief uit Rusland (1892)

Geschiedenis

Hoogstwaarschijnlijk heeft de Russische tsaar voor het eerst gebruik gemaakt van een treinpostdienst. In 1836 was er in de trein die reed tussen St. Petersburg en Zarskoje Selo (de plaats waar de tsaar toen verbleef) een postkantoorje. Er werd uitsluitend post bestemd voor de tsaar behandeld.

Het idee werd verder uitgewerkt door de Engelsman Frederik Karstadt. Als experiment werd op 6 januari 1838 op het traject Londen-Birmingham voor het eerst post verwerkt in de trein. Na wat aanpassingen en het opstellen van regels, startte er op 17 december 1838 een vaste regelmatige treinpostdienst tussen genoemde steden. Het idee vond navolging onder andere in België (1841), Frankrijk (1846), Baden (1848), Pruisen (1849) en Beieren (1851). In ons land werd treinpost ingevoerd in 1855. In 1875 werd deze vorm van postvervoer voor het eerst aangeduid als treinpost; voor die tijd spraken ze onder andere over een post-expeditiebureau of een treimbureau.

Treinpost is interessant

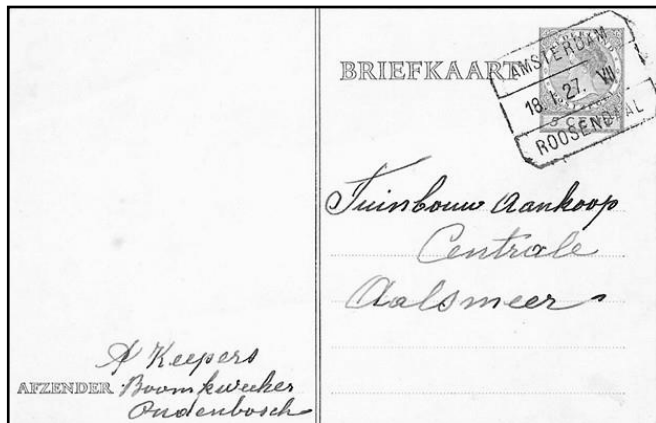
Vooral de stempels maken post vervoerd en behandeld in een postrijtuig interessant. Als voorbeeld laat ik u zien een treinbrief uit Rusland.

De brief werd verzonden vanuit het toen Russische Riga naar Leipzig. Uit de stempels blijkt dat het poststuk werd behandeld in Postovi Wagon (postrijtuig) No. 90/3. Het vertrekstempel op de voorzijde vermeldt als datum 14-10-1892. Het aankomststempel op de achterkant noemt als datum 29-10-1892. De brief deed dus vijftien dagen over het traject Riga-Leipzig. Romantisch aangelegde figuren zouden een heel verhaal kunnen schrijven over de gebeurtenissen tijdens deze vijftiendaagse reis. Zoals u weet ben ik een romanticus, maar ik zal u toch mijn gedachten onthouden, want we zijn tenslotte bezig met een serieus onderwerp over afstempelingen. Dus Koelewijn stoppen met fantaseren en weer aan het werk. We gaan het nu dus hebben over ...

Treinstempels

Post die verwerkt wordt in een treinpostrijtuig wordt voorzien van een treinstempel. De oudste Nederlandse treinstempels vermelden de naam van de toen nog particuliere spoorwegmaatschappijen. Een bekend en zeldzaam Nederlands treinstempel, dat vooral voorkomt op de eerste emissie (1852) is het stempel *Expeditie Moerdijk*. Het werd gebruikt in de postrijtuigen van *Grand Central Belge*, een dienst tussen Antwerpen en Moerdijk. De naam van de Belgische maatschappij werd niet in dit in 1860 in gebruik genomen stempel vermeld.

De herinnering aan de Belgische Opstand lag toen bij ons nog te vers in het geheugen. Andere particuliere maatschappijen waren de Hollandsche IJzeren Spoorweg en de Rhijn Spoorweg.

Boven: Treinblokstempel Amsterdam-Roosendaal van 18-I-27 en Onder: dat van Enschedé-Amsterdam van 22-VI-51

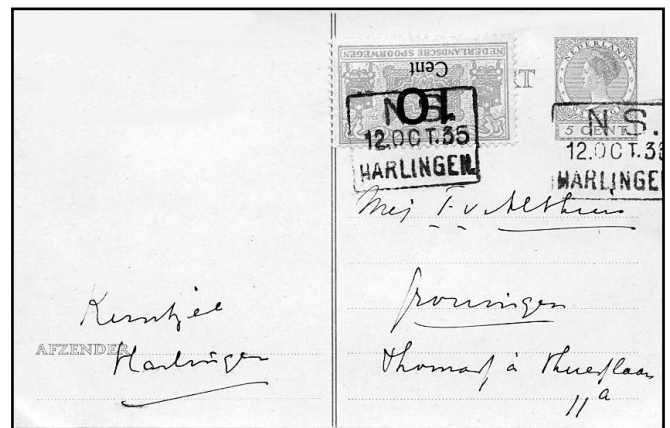
Later werden de zogenoemde treinblokstempels gebruikt. In deze stempels worden heengaande ritten met een Romeins cijfer aangeduid (zie de afbeelding hieronder met het blokstempel Amsterdam-Roosendaal en het Romeinse cijfer VII). De teruggaande ritten werden aangegeven met een hoofdletter (zie het stempel Enschedé-Amsterdam met de letter C). Bij de treinstempels vind je zelfs gelegenheidsstempels. Bekend is dat van de nachtprestrein Batavia-Soerabaja in 1936.

Haltestempels

Tot 1 januari 1871 werd het porto voor een brief bepaald door de afstand die het stuk moest afleggen. Dit gaf problemen bij de treinpost. De conducteurs die de post behandelden, kregen daarom een setje haltestempels mee met de plaatsnamen van de stations waar brieven in de postwagen konden worden gedeponereerd. Aan de hand van die stempeltjes kon precies worden nagegaan over welke afstand de post vervoerd werd. Na 1 januari 1871 toen er een uniform binnenlands posttarief kwam, waren die stempels strikt genomen niet meer nodig. De conducteurs hadden zeker plezier in het stempelen, want

vele jaren na genoemde datum, werd er nog lustig op los gestempeld met haltestempels.

Op 21 mei 1979 werd de treinpostdienst in ons land

Haltestempel op postkaart

beëindigd. Het Spoorwegmuseum in Utrecht gaf toen een boekje uit onder de titel *Spoor en Post in Nederland*. In deze publicatie worden onder andere alle hierboven genoemde stempels beschreven.

Treinzegels

Vanaf mei 1927 was het ook mogelijk om post mee te geven met treinstellen zonder postrijtuig. Aan het bagageloket van het station kon je de brieven afgeven. Naast de gewone frankering moest een extra toeslag worden betaald. Een treinbriefzegel met het verschuldigde bedrag erop vermeld, moest op de achterzijde van de brief worden geplakt. Zowel de gewone frankering als het treinzegeltje werden afgestempeld aan het bagageloket door de spoorwegbeambte. Vaak vergaten de genoemde beambten dat ze de treinbriefzegel op de achterkant van de brief moesten plakken. Heel dikwijls treffen we ze aan op de voorkant. Tussen 1946 en 1970 werden verschillende waarden van die zegeltjes uitgegeven. Het zijn geen postzegels, maar als bijfrankering op brief passen ze ongetwijfeld in een spoorwegverzameling.

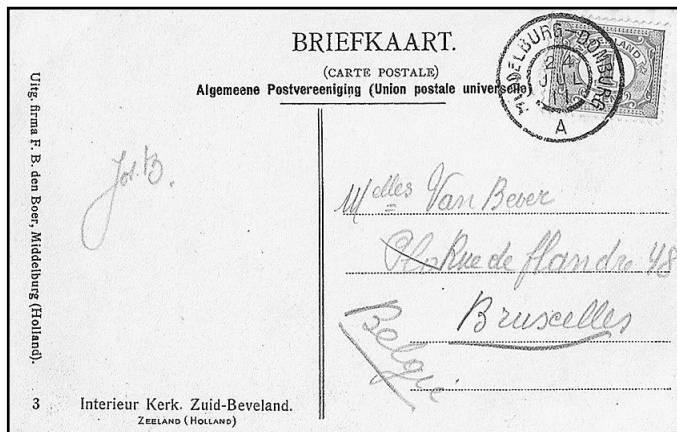
Correspondenten van kranten verzonden de kopie aan hun redacties vaak per treinbrief. Personeel van de krant haalde die brieven op aan het station.

Brief met treinbriefzegel

TRAMPOST

In het verleden waren de trams in verschillende steden aan de achterkant voorzien van een brievenbus. Bij iedere halte kon daarin post worden gedaan. Bij de belangrijkste tramhaltes bevonden zich postbeambten, die de voor hun postkantoor bestemde brieven eruit namen en eventueel andere in de brievenbus deponeerden. Om de tien minuten was er een soort pendeldienst tussen de tramhaltes en de postkantoren; op deze wijze was een zeer snelle bestelling van brieven gegarandeerd. Poststukken bestemd voor andere steden werden bij het station uit de trambrievenbussen gehaald en per trein verder verzonden. Nadat er door het toenemende autoverkeer ongelukken waren gebeurd bij het oversteken van de drukke straten bij de tramhaltes, werden deze trampostdiensten gestaakt.

Trampost van het traject Middelburg-Domburg (11-07-1924)

De Zeeuwse trampostdiensten

Op verschillende trajecten van de stoomtrams die bepaalde delen van Zeeland doorkruisten, werd naast passagiers ook post vervoerd. Uitgebreid is gepubliceerd over bijvoorbeeld het postvervoer per stoomtram tussen Hulst en Walsoorden en over de post vervoerd op de tramlijn Breskens-Maldegem. Geïnteresseerden kunnen bij mij kopieën krijgen van deze artikelen. ■

TRAMPOSTDIENSTEN

Door Daan Koelewijn

In het vorige nummer van THEMA schreef ik onder andere over 'trampost'. Van de bekende thematicus Piet Struik ontving ik aanvullende interessante informatie. Hij schrijft:

"Als (vrijwillig) conducteur bij de Stoomtram Hoorn - Medemblik (SHM) sprak de laatste paragraaf van Bijzondere Post 52 over 'trampost' mij bijzonder aan. Ik wil er graag de volgende wetenswaardigheden aan toevoegen."

Afb. 1 De gerestaureerde spoorwegwagon D 6

"In de stam van de historische tram van de SHM rijdt ook de gerestaureerde postbagagewagen D 6 van de Nederlandse Tramweg Maatschappij mee (afb. 1). (De stam van een tram of trein bestaat uit een locomotief met een aantal railvoertuigen.) Een vrijwilliger doet in uniform dienst als 'conducteur der brievenmalen'. (Een brievenmaal is een zending brieven.) Deze functionaris zorgt aan boord van het postrijtuig voor de post: hij sorteert de brieven, vernietigt de frankeerwaarde en neemt op de halteplaatsen en stations de postzak(ken) in ontvangst. Gedemonstreerd wordt met oude brieven en een heus ingericht postafhandelingscompartiment, indertijd in samenwerking met het Museum voor Communicatie tot stand gekomen, hoe in vroeger dagen de post behandeld werd. Ook kan post afgegeven worden. De geadresseerde poststukken, meestal ansichtkaarten, worden dan afgestempeld met het niet-filatelistische stempel van de SHM en voorzien van een postzegel en door de post bezorgd."

"Er waren natuurlijk niet alleen in Zeeland stoomtrams met postvervoer, ook elders in Nederland werd post op dergelijke wijze vervoerd. Zo heb ik kortgeleden de postzegel NVP 51 met tramstempel Hilversum - Huizen uit 1910 kunnen verwerven en geschonken aan het stoomtramdocumentatiecentrum van de SHM.

Afb. 2 Stempel van de lijn Hilversum - Huizen

De stoomtramlijn van Hilversum naar Huizen (afb. 2) werd geëxploiteerd door de Gooische Stoomtram (opgericht in 1880). Deze maatschappij voerde ook stoomtramdiensten uit vanuit Amsterdam naar diverse plaatsen in het Gooi. Vanwege een aantal ongelukken werd ook wel gesproken van de 'Gooische moordenaar'. Tot de collectie van de SHM behoren ook de nog niet-gerestaureerde postbagagewagens D 3 en D 5 van de Stoomtram Maatschappij Breskens - Maldegem en die van de Nederlandse Centrale Spoorwegmaatschappij."

"In juli 2008 is rijtuig 24 van de Stoomtram Maatschappij Breskens - Maldegem (afb. 3) na de restauratie bij de SHM weer gaan rijden in de historische stam.

In zijn boek 'Veertig Poststukken' beschrijft auteur John Dehé in hoofdstuk 20 'De komst van de stoomtram: een opgewekter leven!' Ook de stoomtram Amsterdam - Edam vervoerde post (afb. 4)."

Afb. 3 Stempel Maldegem, ingezet op de stoomtramlijn Breskens - Maldegem

Verder vertelt Piet dat hij regelmatig dienst doet als conducteur bij de SHM en hij nodigt alle lezers van THEMA uit een keer een rit met de

Afb. 4 Briefkaart met tramstempel Amsterdam - Edam historische tram Hoorn - Medemblik v.v. te komen maken (afb. 5 en 6). Voor de dienstregeling van april t/m oktober en andere informatie zie de website van het museum: www.museumstoomtram.nl.

Tot zover de aanvullende bijdrage van Piet Struik.

Al eerder vermeldde ik dat de artikeltjes over bijzondere postvormen uitsluitend bepaalde gebieden aantippen. Het zijn absoluut geen uitdiepende studies. Daarvoor zou veel meer ruimte nodig zijn. Daarom is het buitengewoon prettig als lezers van ons lijfblad meer informatie leveren. Klim dus gerust in de pen. Piet wil ik, mede namens u, bedanken voor zijn interessante opmerkingen. ■

Afb. 5 Stempel 28.VII.21 - A, Medemblik - Hoorn, indertijd ingezet op de spoorlijn Medemblik - Hoorn, waar sinds 1968 de SHM op rijdt.

De afbeeldingen werden beschikbaar gesteld door John Dehé en het Stoomtramdocumentatiecentrum van de Museumstoomtram Hoorn - Medemblik.

Afb. 6 Als u een tochtje maakt met de tram Hoorn-Medemblik dan is de kans groot dat uw kaartje wordt geknipt door conducteur Piet Struik!